

Konténernyi szabadság

(Czakó Zsófia: *Nagypénteken nem illik kertészkedni*)

Csepi Dóra

(2000, Győr)

A Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem magyar szakos hallgatója. Elsősorban kortárs magyar irodalommal foglalkozik.

Czakó Zsófia első kötete regénynek és novellafüzérnek is tekinthető; a fejezetek önálló egységként is értelmezhetőek, azonban a történetek kiegészítik egymást. A milánói dómon kívül a kassza mint helyszín után (*A dóm kasszája* című fejezet) például a gyermekkor környezetében, a helyi templomban vagyunk (*Az öt jel*). Talán ebből a kettősségből építkezik a kötet: az olasz környezet és az otthoni emlékek összevetésével, a megfelelési kényszert, a szorongást kiváltó okok feltérképezésével.

Annak ellenére, hogy a könyv a szorongás eredetét, a szűk értelemben vett közösség (család, iskola) egyénre mért hatását fejtegeti, mégsem nevezhető trauma-elbeszélésnek. A narrátor inkább számot vet azzal, hogy ki az emlékezet által konstruált és a jelenbeli én. Az osztálytalálkozót leíró fejezetben ez a következőképpen fogalmazódik meg: „[N]ekem kellett volna felállnom, hogy meséljek magamról, de képtelen voltam felállni, nem tudtam elmondani, mi van velem [...] [Ő]sszeszedtem minden bátorságomat, és azt mondtam, [...] keresem önmagam, és senki sem válaszolt, csak bólogattak ott vigyorogva [...]” (202.) A belső szabadság megtalálásához elengedhetetlenek a múltfeltárási aktusok, melyek a Czakó-műben nagyrészt a család vallásos meggyőződéséhez kötődnek – ezen keresztül mutatkozik meg a familián belüli hierarchia. Az elbeszélő életében leginkább a nagyszülők s főként a nagypapa nyomása érvényesül. A szülők háttérbe húzódnak, kettejük közt az anya az irányító, az apa passzív szemlélő, aki csak utólag áll ki igazáért. Az elbeszélő és nővére kapcsolatában az idősebb testvére a vezető szerep – például a *Honfoglalás* című fejezetben, amikor minden korábbi megegyezést felrúgva a nővér akar a hűga helyén aludni, először fűrödni, az elbeszélő

pedig enged, ismét ő hajt fejet. Az olasz férfi és a narrátor viszonyában nyilvánul meg leginkább a dac, a saját akarat érvényesítésére való törekvés. Az olasz barát a nagynéni kívánságait teljesíti, azzal a különbséggel, hogy az ő környezetükben a családi összetartáson és harmónián keresztül az alá-fölé rendeltségi viszonyok nem válnak szembetűnővé.

A magatehetetlenség, az elmúlás ténye nem csupán a nagypapa történetén keresztül manifesztálódik (*A rágott fűlű nyúl*), hanem Paolo bácsi lassú leépülésének bemutatásában is, akihez a kórházban odasereglenek a rokonok, mintha egy születésnapra érkeztek volna (128), majd felszínes, az elbeszélő számára teljesen érdektelen dolgokról kezdenek vitatkozni (kell-e fenyőmag a lasagnéba vagy sem [128–129]). Amikor Paolo bácsi rosszul lesz, a jelenlévők csendben figyelik őt, majd a beteg fellélegzését követő megkönnyebbülésben Francesca néni – kihasználva a helyzetet – megerősíti a saját álláspontját, s folytatják a vitatkozást. Ez tekinthető a halál, a veszteség egyfajta feldolgozásának.

Az öt jel és a *Mi leszek, ha nagy leszek?* című fejezetek nem a hit és a misztikum elvesztéséről tanúskodnak, mivel bizonyos rítusokat (például Krisztus testének átváltoztatását, vagy a testéből kifolyó vízben való megtisztulást) az elbeszélő gyermekként sem értette, a vallásos elemek inkább a szorongás alapját fogják képezni: „Amikor erre gondoltam, azonnal eszembe jutott Szűz Mária, és reméltem, hogy nem meséli el Vica néninek vagy Gábor atyának” (66). Sok esetben ebből a gyermeki perspektívából íródnak tovább a történetek. Az orosz katonákat például a narrátor csak a nagyszülők elmondásából ismerheti, a tank pedig valami nagy és rémisztő szerkezetként, egy játék felnagyításaként szerepel. *A találkozó* című fejezetben az elbeszélő – annak ellenére, hogy a nagypapja megígérte, megvédi majd őt az orosz katonáktól – szembesül az elmúlással, melyet még az erős és határozott nagypapa sem tud legyőzni. („[A]z a nagy kéz már nem létezett, egyedül a szeme maradt a régi, a gyönyörű, szomorú tengerkék szeme, amellyel egy pillanatra rám nézett, aztán elfordult, mert nem akarta, hogy így lássam [...]” [206].)

A kívül ragadtság az osztálytalálkozóról szóló fejezetben is megjelenik (*A találkozó*), ahol az elbeszélő ki-be mászkál, mert nem találja a helyét volt osztálytársai között, akik azóta családot alapítottak, és néhányuknak már gyermekük is született; ezzel szemben a narrátor még mindig keresi önmagát. Talán valójában úgy lehet elérni a boldogságot (fordul meg az elbeszélő fejében), ha az osztálytársai és szülei példáját követi, otthagyja a dóm kasszáját, és gyermeket szül: „mert utána az életem kiteljesedik, anyának is úgy teljesedett ki az élete, tehát nincs más dolgom, mint anyámra hallgatni, és akkor minden rendben lesz.” (13) Azonban az elbeszélő nem akar egy újabb társadalmi konvenciót teljesíteni („miért nem akarom én is azt, amit mindenki más, hogy feleségül vegyenek, gyerekeket szüljenek” [152]). Egyrészt frusztrálja a szülői sürgetés (mikor jön már az olasz unoka, akivel ők nem fognak szót érteni?). Másrészt nem akar belekeverülni az olasz mintára szerveződő körforgásba (a gyereket felnőttkorában is irányítani, mindig a közelben tudni).

Az énkeresés paradoxonát írja le a jelenet, melyben az elbeszélőtől megkérdezik, hogy mi szeretne lenni, ha nagy lesz. Megvetően, undorral hallgatja az osztálytársa, Barabás Ferike elképzelését, miszerint ő villamosmérnök lesz, mint az apja; viszont mikor a narrátort kérdezik, szintén a szülők álláspontját halljuk vissza. Egyfajta szabadulásnak tekinthető az, hogy az elbeszélő Olaszországba költözik, és ott keres állást, viszont a kasszás pozíciót csak átmeneti munkának nevezi. Feltételezhető, hogy ezt is csak azért mondja, mert tudja, hogy nem ezt várnák el tőle. Ugyanakkor számára mást jelent ez az állás, mivel ott elzárkózhat másoktól, egy konténernyi szabadsággal rendelkezik (194).

A névproblematika több helyen is megjelenik a kötetben. Például amikor az elbeszélő szülei lány helyett fiút vártak, ezért egy napig nem találtak a gyermeknek nevet (*Az öt jel* [28]). A narrátor felmondja a német leckét a papájának, viszont az „ich heisse” után nem következik a neve, ahogy az egész kötetben sem hangzik el. Csak annyit tudunk, hogy a névsorban Barabás Ferike és Dani között van, ahogy az én mindig más személyek relációjában tétéleződik. Az írás, az egyedüllét keresése, a felkelés utáni énidők beiktatása mind törekvés a sztereotipikus boldogságdefiníciótól és ideális családképzetektől való kiszakadásra. Ennek ellenére, mondhatnánk, az elbeszélő Olaszországban sem tudja megtalálni önmagát, mivel honvágyat érez, ha meglátja a magyar zászlót, vagy magyar turistákat hall beszélni. Smid Róbert cikke szerint „többnyire tudnak újat hozni próza-irodalmunkba azok a részek, amelyek a kulturális különbségeket és hasonlóságokat veszik sorba a kasszafülkéből: hogy mindenki sorban áll ott is, ahol nem kell, hogy a turisták, amint megtudják, hazájuk fia vagy lánya van a kasszánál, egyből szóba elegyednek vele, és szívességekre kérik.”¹ Véleményem szerint jelen esetben a sorból való kiállástól, a változtatástól való félelem az elbeszélői attitűdre utal, mivel a narrátor maga sem mer teljes egészében új életet kezdeni külföldön, kilépni a rá szabott korlátokból, s nem mer eltérni a képmutató magatartástól, miszerint neki mindig aranyosnak, kedvesnek, konfliktuskerülőnek kell lennie, mások akaratát kell teljesíteni, ahogy az olasz környezetben, az olasz férfi társaságában és az ő családjában is erre kényszerül.

Kérdés, hogy miként lehet eljutni úgy a belső szabadsághoz, hogy közben önmagunkra találjunk, levetkőzve a család által támasztott elvárásokat, és az azt kiváltotta szorongást. Az elbeszélő azt a férfit látja boldognak, aki az utcai zenész mögött táncol, és nem érdekli, mit gondolnak mások; vagy a perui pánsípóst, akiről később kiderül, hogy vak. Talán ez nevezhető egyedül igaznak: valaki önfeledten táncol, vagy nem látja, mi történik körülötte, hanem csak zenél. Nem társadalmi konvenciók elleni lázadásról van szó, sokkal inkább kritikus hozzáállásról. A nagypapa nem kérdőjelezte meg semmit, ahogy ő sem gyermekként, viszont most a felnőtt elbeszélőnek ez a feladata, hogy megtalálja, mi számára az igazán fontos.

A szereplőket nem kifejezetten érdeklik mások akarata, csak az, hogy jó színben tüntessék fel magukat. Például az elbeszélő nem szeretné egész nap az édesanyját kísérni, ahogy az olasz barátja sem, mégis azt teszi. Azért központi kérdés az énkeresés, mert az narrátornak eddig nem volt lehetősége az önérvényesítésre. A katolikus milióból átkerül egy összetartó családba, amelyhez sehogy sem illeszkedik, nem akarja a rá rótt szerepeit tovább viselni.

Az elbeszélő legtöbbször sodródik a jelenben, nem ismerjük a motivációját, hogy mit is szeretne kezdeni az életével, annak ellenére, hogy pontosan tudja, nem elégedett a mostani állapottal. Csendes szemlélőként lehet csak tanúja az elmúlásnak, a nagyszülők leépülésének, míg az ő élete nem halad semmilyen irányba. A narrátor nem tud új életet kezdeni külföldön, az emlékeken való rágódást, a szülei tulajdonságait, attitűdjét is viszi magával: „[N]em mondhatam meg Katinkának, hogy a legkevésbé sem érdekel, mit csinál, ehelyett anyám szólalt meg belőlem, nagyon jól nézel ki, Katinka, nagyon örülök, hogy látlak [...]” (82). Ahogy a rokonok sem tudják elengedni a konvenciókat, a traumákat. Talán az egyetlen változást az emlékek feldolgozásának aktusa, az énkeresés nyújtja, a szorongás alapjainak feltárása, hogy az elbeszélő leküzdhesse azt, és végre szabad akarata szerint, megalkuvás nélkül élhesse mindennapjait.

(*Scolar Kiadó, 2019*)
Csepi Dóra

1 SMID Róbert 2020. május 8. Ex libris, Czákó Zsófia: *Nagypénteken nem illik kertészkedni*. In: *Élet és Irodalom*, 19.